

perpetraturus est, si modo haec aliqua ratione praeviderit a se in statu ebrietatis fieri.

2. Peccat navarchus, qui videns, se incitato cursu navis alteram navim facile eversurum esse, nihilominus, ut aemulam praeveniat, cursum non moderatur.

3. Qui ponit actionem, ex qua sequitur pravus motus, si actio leviter tantum influit, ex causa qualibet honesta a peccato excusatur, modo desit periculum consensûs; si causa omnis honesta deest, venialiter peccat. Nimirum influxum levem non tenemur sub gravi cavere, nisi grave periculum consensûs accedit.

4. Qui ponit actionem aut omittit obligationem, ita ut ex illa actione vel omissione effectus malus sequatur, justa ratione non existente, reus fit coram Deo illius mali effectûs tum, quando causam ponit, nec quidquam mutatur, si effectus postea per accidens secutus non est.

Articulus II.

De voluntarii obstaculis.

16 Voluntario opponuntur tum ea, quae immediate et directe voluntatem afficiunt, tum ea, quae cognitionem impediunt, siquidem „nihil volitum, nisi praecognitum“.

Cognitioni opponitur *ignorantia* et *error*. Voluntatis appetitus, vel saltem ejus libertas impedimentum habet in *concupiscentia* et *metu*.

§ 1.

De ignorantia, ut voluntarii et liberi impedimentum est.

(Cf. S. Th. I. II. q. 6 a. 8 et q. 3 *de malo* art. 7; Billuart l. c. diss. 1 art. 9; Reuter l. c. n. 22 sqq.)

1. Ignorantia generatim definitur: carentia ulterioris scientiae.

Divisio. Illa ignorantia seu carentia est aut *negativa*, aut *positiva* sive *privativa*. Prior ea est, quae excludit ab homine scientiam ulteriorem possibilem quidem, sed *non debitam*; posterior, quae excludit illam, quam homo ille *habere debet*.

Ignorantia *juris* aut *facti*: prout in abstracto lex seu generalis norma agendi nescitur, vel quod ad eam pertinet; aut singulare aliquod factum seu concreta quaedam circumstantia ignoratur. Sic qui nescit, feriâ sextâ abstinentiam esse servandam, est in ignorantia juris; qui ignorat, hanc diem esse feriam sextam, in ignorantia facti.

Ignorantia *vincibilis* aut *invincibilis*: prout adhibitâ diligentia debitâ deponi potest vel potuit, aut id fieri nequivit. (Dixi: „adhibita *debita* diligentia“; nam etsi diligentia utcumque possibili deponi potuit, id tamen non sufficit, ut dicatur *vincibilis* ignorantia sensu morali. Ut igitur sensu morali *vincibilis* ignorantia dicatur, quae imputari possit, requiritur, ut adfuerit seu ab homine perceptum sit officium vel obligatio ignorantiae depellendae.)

NB. Ignorantiae *vincibilis* triplex gradus distinguitur: 1. ignorantia *vincibilis simpliciter talis*, quando studium aliquod eam depellendi adhibetur, sed non sufficiens prout debebatur; 2. ignorantia *crassa* vel *supina*, quando nullum vel vix ullum studium eam depellendi adhibetur; 3. ignorantia *affectata*, quando studiose a medio assequendi veritatem aliquis refugit, ne a proposito suo retrahatur.

Ignorantia *culpabilis* aut *inculpabilis*, prout in ignorantia non depellenda peccatum commissum est aut non est. Quod igitur secundum conceptum suum sit ignorantia graviter et leviter culpabilis, per se intelligitur. Id tantum adverte, *culpabilem simpliciter* dici ignorantiam graviter culpabilem vel saltem ex perfecta advertentia culpabilem, leviter vero seu imperfecte culpabilem ignorantiam potius confundi et comparari cum ignorantia inculpabili.

Ignorantia *antecedens* aut *consequens*, prout antecedit omnem voluntariam negligentiam, aut hanc voluntariam negligentiam inquisitionis subsequitur.

NB. Aliqui definiunt ignorantiam antecedentem et consequentem ex eo, quod antecedit aut sequatur mentis advertentiam. Attamen praeferendam duxi vocem „voluntariam inquisitionis negligentiam“, quo indicetur, non sufficere qualemcumque advertentiam, sed requiri advertentiam ad *obligationem inquirendi*, ut dicatur ignorantia morali sensu consequens.

Principia. I. Ignorantia invincibilis non est voluntaria neque culpabilis.

II. Ignorantia vincibilis voluntaria est saltem indirecte vel in causa, atque ita, si de ea re, cujus notitia praescribitur, haec ignorantia existit, culpabilis est.

III. Ignorantia antecedens invincibilis est, siquidem prima de re cogitatio non est in libera potestate, sed, ut a scriptoribus dicitur, „naturalis“.

IV. Ignorantia subsequens voluntaria, vincibilis et pro re nata culpabilis est.

Quoad ea vero, quae ignoranter ab homine aguntur, eorumque sequelas, haec teneri debent:

V. Ignorantia invincibilis aufert ab iis, quae ex ea aguntur vel sequuntur, voluntarium, i. e. facit aut involuntarium, aut saltem non-voluntarium, nec illa ad culpam imputari possunt: quia nihil volitum, nisi praecognitum.

VI. Ignorantia vincibilis ab iis, quae ex ea aguntur vel sequuntur, voluntarium non aufert, sed generatim minuit; id quod etiam de culpa dici debet, si agitur de malis, quae ex actione ignoranter facta oriuntur.

Explicatio. Priora principia ex praemissa declaratione per se fluunt; 18 ad posteriora nota haec pauca:

Ad V. Ignorantia invincibilis, si causa est, cur aliquid agam, alioquin non acturus, facit actionem meam et sequelas involuntarias: si non impedivisset, quin acturus essem, facit actionem secundum ignoratam circumstantiam cum sequelis hujus circumstantiae solum non-voluntariam. Dicitur haec ignorantia *concomitans*.

Adverte tamen, ignorantiam qua talem non posse esse nisi negativam causam agendi, debet igitur positiva cognitio sive vera sive falsa accedere, quae positive ad agendum moveat: secundum hanc positivam cognitionem voluntarium utique adest.

Exemplum habes, si dives pauperi cuidam peregrino ignoto, qui re ipsa ejus frater est, largitur eleemosynam, nihil interim suspicans de pauperis cognitione. Est error concomitans. Largitio eleemosynae est vere voluntaria, determinata autem pietatis circumstantia, ut sit erga cognatum, non est vere voluntaria, nisi forte habitualiter.

Ad VI. Quum ipsa ignorantia vincibilis voluntaria sit, omnes effectus, qui ex tali ignorantia oriuntur seu non impediuntur, vel qui cum tali ignorantia fiunt, voluntarii dici debent, quum in confuso praevisi fuerint eo ipso, quod homo ignorantiam culpabiliter et voluntarie sustinuit et produxit.

Attamen generatim minuitur voluntarium, quia formalis cognitio malae actionis vel mali effectus non adest, sed solummodo adfuit cognitio malitiae in confuso. At voluntas ejusque culpa sequitur gradum cognitionis. Ergo quando cognitio non fuit tanta nec tam clara, sed confusa tantum et implicita, ne voluntatis quidem tendentia tantam malitiam habet.

Dixi generatim minui voluntarium; excipienda est aliquatenus ignorantia affectata. Qui enim studiose declinat notitiam legis, ne a proposito retrahatur, ostendit, sibi rem propositam in se quam maxime cordi esse et voluntariam dici debere. Verum etiam in tali ignorantia res illa qua legis violatio potest esse minus voluntaria. Est revera, si homo ita comparatus est, ut, si legem certo cognosceret, propositum exsequi non auderet: non est minus voluntaria, si legis cognitionem propterea tantum devitat, ut praetextum habeat impunitus peccandi, de cetero legem ipsam nihil curaturus.

2. Quod de ignorantia invincibili dictum est, valet etiam, si re ipsa adest, de perfecta inadvertentia et oblivione. At obvia aliqua circumstantia malitiae, quam agens habitualiter scit, vix unquam ita oblivioni vel inadvertentiae tradi potest, ut non sit sufficiens cognitio ad malitiam contrahendam. Ita v. g. quis non rideat sacerdotem vel religiosum, qui contra castitatem peccaverit, dicentem, se ad votum sive statum sacrum nullatenus attendisse!

19 3. Ergo concludes: 1) Qui percussit sacerdotem, quem plane nescivit esse sacerdotem, reus quidem est percussionis, neque tamen sacrilegii. — Aut qui peccans cum muliere nescivit, eam esse suam cognatam, reus quidem est fornicationis vel adulterii, neque tamen incestus.

2) Qui nesciens esse diem jejunii, at suspicans non inquit atque ita jejunare omittit, peccat, quia ignorantia vincibilis et culpabilis erat. — Similiter qui advertens sibi debitam scientiam muneri rite implendo deesse, reus est erroris, quem ex ignorantia committit, vel etiam quem probabiliter commissurus est, quando pergat voluntarie munus, cui impar est, gerere.

3) Qui studiose declinat inquirere, num sit dies jejunii aut dies festus, et propterea ecclesiasticae legi implendae deest: violatae legis utique reus est, imo reatum illum coram Deo contrahit, etsi re ipsa dies jejunii aut festus non sit.

De errore, ut distincto ab ignorantia, specialia addere vix opus est: nam error duplex in se continet elementum, negativum, quo ignoretur veritas, et positivum, quo putetur verum, quod verum non est. Quod igitur ex errore procedit, secundum positivum elementum est sane voluntarium; secundum elementum negativum nihil est, quod addamus, quia ipsa ignorantia est. Imo ignorantia quae dicitur, raro sine ullo errore existit.

§ 2.

De concupiscentia.

1. Concupiscentia secundum S. Thom. 3. dist. 26 q. 1 a. 1 dicitur²⁰ motus appetitivae virtutis sensibilis, qui est ex imaginatione boni et mali.

Est igitur appetitus inferior, non rationalis. Pressiore sensu dicitur de solo appetitu boni sensibilis, latiore sensu de quolibet motu appetitus inferioris, seu de qualibet passione, etiam v. g. irae: hoc sensu hic accipitur.

Hanc autem concupiscentiam multum in deliberatam hominis voluntatem influere, experientia nimis constat, quum homo saepissime, quae sensibus placent, approbet eaque voluntaria electione sequatur; imo adeo vehemens esse potest concupiscentiae nisus, ut voluntatem quodammodo secum captivam trahat.

2. Concupiscentia distinguitur et antecedens et consequens. Prior est, quae omnem voluntatis consensum aut imperium praecedit, sed illam ad consensum sollicitat; posterior, quae voluntatis consensum vel imperium subsequitur atque ideo ab eo pendet.

3. Consequens concupiscentia ex sua notione voluntaria est, idque tantum, quantum a voluntate pendet. Quae dependentia duplici modo haberi potest: 1) per quandam naturalem redundantiam; vehementior enim voluntatis affectus etiam sensibilem hominis partem afficit atque naturali sympathia commovet: habetur concupiscentia indirecte voluntaria; 2) per voluntatis imperium, quando homo ex industria sensibilem partem excitat, quo majore vi totus in objectum, quod appetit, feratur: habetur concupiscentia directe voluntaria¹.

4. Concupiscentia antecedens per voluntatis consensum transire potest in concupiscentiam consequentem; quod quum plus minusve perfecte fieri possit, potest existere concupiscentia antecedens et consequens secundum quid, et perfecte aut imperfecte consequens.

Quibus declaratis, sint haec principia (cf. S. Th. I. II. q. 6 a. 7; Reuter l. c. n. 21, Bill., art. 8):

¹ Quodsi concupiscentiam non pro solo nisu in rem objective malam concipias, sed pro qualibet passione, quae etiam circa res omnino honestas versari potest, haec voluntaria excitatio passionis pro rerum natura et conditione potest esse honestissima.

21 I. Concupiscentia simpliciter antecedens non est voluntaria; itaque etiam in re objective mala neque ipsa concupiscentia antecedens neque quod ex ea, *quatenus antecedens est et manet*, oritur, peccaminosum esse potest.

II. Consensus in concupiscentiam antecedenter ortam facit eam voluntariam et consequentem, atque in re mala peccaminosam, eoque pleniore sensu voluntariam, quo magis in potestate hominis est eam reprimere: quare tunc vocanda est concupiscentia simpliciter consequens, antecedens solum secundum quid (i. e. quoad originem, non quoad praesentem statum).

III. Concupiscentia omnino, etiam quoad originem, consequens in se tum relate ad effectus omnes aliquo modo praevios plane voluntaria est.

IV. Concupiscentia simpliciter quidem consequens, sed *antecedens secundum quid*, quamquam voluntarium imperfecte sumptum auget, perfecte sumptum seu liberum tamen minuit, ita ut etiam quod ex tali concupiscentia fit, minoris sit malitiae.

Attamen, ubi primum voluntas simpliciter plenum consensum dedit, malitia in re gravi mortalis manet; solum propter actus imperfectionem fieri potest, ut evadat venialis. Quodsi ratio plene perturbetur seu auferatur, de consensu et malitia nullatenus sermonem esse posse patet.

V. Concupiscentia omnino consequens (ut n. III) quamquam voluntarium nullo modo minuit, sed potius auget, tamen *quod ex illa fit, formaliter* minus liberum minusque perfecte voluntarium est, non vero minus perfecte, sed perfectius est voluntarium *in causa*, at plenissime imputabile.

22 **Explicatio.** Nota ad I. Concupiscentia omnino antecedens vocatur *motus primo-primus*; si post advertentiam semiplenam non repellitur, vel si imperfecte ei assentitur, *secundo-primus*; plenus consensus efficit *motum secundum*.

Ad II. Difficilior est quaestio, num non solum per consensum positivum, sed etiam per non-repulsam, postquam plena adfuerit advertentia, motus concupiscentiae, maxime in re venerea, plene voluntarius et mortaliter peccaminosus fiat: aliis verbis, num in motibus pravis, qui a voluntate non procedant formaliter, liceat citra culpam vel citra gravem culpam neutram seu „neutralem“ tenere voluntatem.

R. 1. Speculative loquendo, modo desit periculum consensûs, id grave peccatum non est: quapropter id etiam practice loquendo usui esse potest, quo securius plane iudicetur, grave peccatum defuisse in hominibus nimis timoratis, qui putent, se positive non dissensisse.

R. 2. Practice loquendo relate ad eos, qui timoratae conscientiae non sunt, timendum est, ne graviter peccaverint, nisi saltem post plenam advertentiam elicerint v. g. actum positivae displicentiae; minus etiam a veniali culpa immunis censi potest, qui nulla excusante causa in periculosa illa re cessare ac nihil agere velit.

R. 3. Aliud autem est positive resistere, aliud directe impugnare. Prius per se faciendum est, posterius in re venerea ne semper quidem consulendum

est. Nimirum hoc vitium fugâ et indirecta impugnatione vincitur, avertendo a cogitatione rerum turpium animum aliisque rebus serio occupando. Quodsi corporalis resistantia in turpi motu adhibeatur, laborem vel dolorem subeundo, qui exstinguat delectationis sensum: haec directa impugnatione — modo discrete fiat — utique licet, at raro ex praecepto necessaria est.

Sola autem voluntatis dissensio ad positivam resistantiam pertinet; neque illa ut continenter fiat, si tentatio diu perdurat, requiritur: attamen cum humili oratione interdum iteranda est, ne periculum cadendi augeatur.

Praestat audire, quid Laymann l. c. tract. 3 cap. 6 n. 8 de illa re dicat, et quomodo conversio ad alia jam contineat positivam displicentiam:

„Verumtamen, ut haec sententia (sc. esse veniale tantum peccatum, post plenam advertentiam in prava concupiscentia se neutraliter habere) etiam practice probabilis sit, requiritur, ut voluntas omittens carnalem delectationem depellere animum ad alia convertendo interim exerceat actum formalis displicentiae. Nam etsi talis actus displicentiae inefficax sit ad depellendum appetitum sensitivum, est tamen efficax ad tollendum consensum. . . . Alioquin vero, si homo advertens motum appetitûs sensitivi in malum, actum displicentiae in voluntate non eliciat, exponitur manifesto periculo voluntariae approbationis et consensûs. Etsi enim simpliciter possibile est, voluntatem, proposito sibi objecto, suspendere omnem actum, ut illud nec approbet nec improbet, sed negative se habeat: tamen id in objecto praesertim vehementer alliciente est valde difficile, et moraliter ferme impossibile, ut proinde homo proximo et probabili periculo consensûs se exponat.“

At *indirecta* resistantia prae directa commendatur non in sola tentatione contra castitatem, sed etiam in aliis multis periculosis et captiosis tentationibus, praesertim apud homines nimis timoratos, vel scrupulosos.

Ceterum speculativas rationes, quae suadeant, non *ex se* grave peccatum esse, omittere resistantiam et displicentiam, sed *ex periculo* demum positivi consensûs, vide apud Laer. l. 5 n. 111 et 112, Castrop. tr. 2 d. 2 p. 10. § 5: qui magis etiam insistent in positiva resistantia et displicentia *praescribenda*, idque juste, si aliter ipsius pollutionis periculum adfuerit.

Scholion. Etiam ipsius *voluntatis* actus ii, qui advertentiam antecedunt, cum concupiscentia magnam similitudinem habent: quare fere eadem principia de his *indelibere actibus* valent, v. g. invidiae, odii, contra fidem, spem etc. Nimirum etiam hîc distinguantur oportet motus primo-primi, secundi.

Sc. 1. Motus primo-primi in omnibus ejusmodi cogitationibus et affectibus culpâ vacant.

2. Motus secundo-primi, etsi in materia mortaliter peccaminosa versantur, graviter culpabiles non sunt, quum absit plena advertentia ac plenus consensus.

3. Post plenam autem advertentiam actus voluntatis in re mortaliter mala sustinere seu continuare, mortale peccatum est: quum vere evadant actus plene deliberati.

Hic igitur voluntas prorsus dissentire debet, neque possibile est neutraliter se habere, siquidem, ut sumimus, voluntatis actus jam adest, et solum propterea peccatum non erat, quia (plena) advertentia abfuerat: quae si accedit, nisi homo *voluntatis actum cohibeat et reprimat*, grave peccatum existit. Si vero etiam post advertentiam *solum negligentia* quaedam in

reprimendis motibus committitur, ex defectu pleni consensûs peccatum mortale non fit.

Quodsi loquimur de cogitationibus voluntatem sollicitantibus, hae peccatum grave nondum efficiunt: at voluntarie eas fovere, sive ex periculo sive ex consensu et affectu implicito peccatum est, idque potest esse grave. Verum hîc maxime locus est *indirectae* impugnationi: quo magis enim homo illas tentantes cogitationes spernendo negligit et serio mentem ad res prorsus alias applicat, eo facilius illas excludet; directe autem eas impugnare velle, necessario mentem iisdem rebus occupat adeoque tentationem, nedum pellat, augere potest. Nihil tamen per se impedit, quominus positivus actus contrariae virtutis eliciatur, imo breviter et ex animo id facere, si fiat sine perturbatione, optimum esse potest.

§ 3.

De metu et violentia.

²⁴ Metus est timor mali futuri: distinguitur metus gravis et levis, metus ab intrinseco et ab extrinseco, metus juste et injuste incussus.

1. Metus *gravis* est timor, quo aliquis sibi aut suis magnum malum seu certo seu cum magna probabilitate timet, v. g. mortem, mutilationem, infamiam, multorum bonorum fortunae amissionem, duram incarcerationem etc.

Dicitur metus *absolute gravis*, quando timor, ut ajunt, „cadit in virum constantem“, i. e. si mala sunt ejusmodi, quae homines communiter consueverint multum commovere, neque probabilis spes est ea evadendi. *Relative gravis tantum* est metus, qui hanc et illam quidem personam, quae eo afficitur, multum movet, quamquam a constantioribus et magis intrepidis facilius spernitur.

Contra *levis* metus est, si mala non sunt magni momenti, aut si parum probabile est, mala re ipsa esse secutura.

Relative gravis ille metus maxime fieri potest, qui *in se* medium tenet inter gravem et levem. Sic metus, quem vocant *reverentialem*, qui oritur ex metu incurrendae offensae parentum vel Superiorum, *in se* quidem pro levi metu habetur; at pro adjunctis personarum et circumstantiarum, v. g. si accedit timor diuturnae inimicitiae, aut si adhibentur multum importunae preces, potissimum in puella, gravis metus fieri potest.

2. Metus *ab intrinseco* dicitur, si causa, unde timor oritur, ab ipso homine timente sumitur; *ab extrinseco*, si causa timendi aliunde infertur. V. g. metus ab intrinseco est, qui a morbo jam contracto, aut a consideratione gehennae concipitur; metus ab extrinseco, qui ab hoste, a latrone, minis etc. infertur.

Metus *ab extrinseco* illatus potest aut a causâ necessaria esse, aut a libera. In exemplo allato posui metum a causa libera illatum: qui enim a causa necessaria infertur, potius metui ab intrinseco aequiparatur, ut si quis timet propter imminentem eruptionem ignium terrestrium.

3. Metus a causa libera extrinsecus incussus distinguitur aut *juste* aut *injuste incussus*, prout ille, qui metum incutit, solum injuriam repellere conatur, aut alteri injuriam infert.

Quibus praenotatis haec tenenda sunt (cf. S. Thom. l. c. art. 6, ²⁵ Bill. l. c. art. 7, Reuter n. 18 — 20):

I. Metus, quantumvis gravis, si modo rationem non ita perturbat, ut plena deliberatio exsistere desinat, non aufert voluntarium simpliciter dictum, et quantumvis illud diminuat atque involuntarium secundum quid addat, tamen voluntarium simpliciter perfectum manet, ita ut in re mala et gravi peccatum etiam maneat mortale.

Exemplo sunt, qui metu tormentorum fidem negaverunt: quos Ecclesia semper pro apostatis et mortalis sceleris reis habuit.

II. Attamen, etsi metus gravis rem malam nunquam licitam reddit, ab obligatione positiva, maxime humana, saepe excusat, ita ut in illis circumstantiis omissio non sit vere contra legem, nec peccaminosa.

III. Metus gravis injuste incussus quoad juridicum actionum valorem id saepe efficit, ut actio juridice invalida evadat.

Quae omnia, quando fiunt, suis locis notabuntur.

IV. Metus levis in externo foro generatim non habetur pro causa efficaci actionis: quare plerumque non attenditur. In foro interno autem accidere potest, ut nihilominus jus retractandi actum, vel repetendi compensationem damni inducat.

NB. 1. In eo, quod ex metu gravi fit, habetur quidem secundum ²⁶ quid involuntarium, at per solam velleitatem: efficax voluntas amplectitur id, ad quod metum incutiens impulit, imo deliberate id eligit prae malorum, quae timet, perpessione. — Hinc patet, grave crimen esse, rem intrinsecus malam adeoque Dei offensam eligere prae temporalibus malis, siquidem Dei offensa pro summo malo nobis esse debet.

NB. 2. De vi et violentia, quatenus a metu distinguitur, vix quidquam addendum est. Nam ipsi voluntati vis nequit inferri: nemo enim invitus velle potest. Quare vis id tandem efficit, ut aliquis libera voluntate cedat, ne amplius vim et mala perpeti debeat. Hinc idem prorsus dicendum est de vi, quod de metu: imo vocatur etiam metus, quatenus est mali, quod jam coeptum est inferri, in futurum continuandi timor.

Quando autem ad externam actionem plena fit coactio, haec invito pro culpa imputari nequit.

Caput III.

De moralitate actuum humanorum generatim.

§ 1.

Notio et conceptus moralitatis.

Multum disputant theologi et philosophi, quid *morale* sit secundum ²⁷ essentiam, nimirum utrum ultra voluntarium et liberum aliquid addatur, in quo consistat, an in ipso voluntario et libero sit collocandum.